

Zsarnokok bűnei

Nero és Periandros

A HALÁLOS RÚGÁS

Kr. u. 65-ben, egy kora nyári estén Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus római császár, rövidebb, de ismertebb nevén Nero, túl későn ment haza. Kocsiversenyen volt, s ott könnyen elszáll az idő, különösen akkor, ha valaki olyan szenvedélyes versenylátogató, mint Nero. Ráadásul a versenyt, nem véletlenül, éppen Neroniának hívták (Tacit. *Ann.* 16, 4–5). Nem is lett volna baj a késésből, ha a viselős, s így a szokottnál is ingerlékenyebb Poppaea Sabina, a princeps rajongásig szeretett hitvese nem árasztotta volna el szidalmaival Nerót. De Suetonius szerint ezt tette, s az érzékeny, művészelkű császár feldőhődött és belerúgott az asszonyba. Poppaea születése megindult, és nemcsak gyermeke, hanem ő maga is belehalt a vetélésbe (Suet. *Nero.* 35). Nero nem tudott napirendre térni az eset fölött. Pazar temetést rendezett az asszonynak. Testét bebalzsamoztatta, és az Iuliusok mauzóleumában helyezte örök nyugalomba (Tacit. *Ann.* 16, 6). Temetésén, amelyen a gyászbeszédet maga Nero tartotta, Arabia egy esztendei tömjéntermését füstölték el (Plin. *N. H.* 12, 41, 83; Ürögdi 192). Ez a luxus már életében is kijárt Poppaeának. Nero nem kevesebb, mint ötszáz szamárkancát hozatott neki, hogy szépségápolásához, fürdőihez mindig elegendő számártej álljon rendelkezésére (Plin. *N. H.* 11, 238; Dio Cass. 62, 28). Öszvéreinek patájára arany papucsot húzatott (a rómaiak még nem ismerték a patkót), hogy méltóságának megfelelően mutatkozzék utazásai során (Dio Cass. 62, 28). Ez különösen akkor feltűnő, ha Suetoniusnak elhisszük, hogy Nero kísérete szerényen beérte

azzal, hogy csupán olcsóbb, ezüst védőpapucsos öszvérekkel vonuljon ki (Suet. *Nero* 30). Persze az is lehet, hogy itt ugyanannak a túlzó hagyománynak, a nemesfémből készült luxus patavédőnek kétféle továbbélésével állunk szemben.

A rajongást Nero Poppaeától született kislányára is kiterjesztette. Első gyermekük, Claudia 63. január 21-én született. A boldogságtól repeső princeps azonnal megtette lányát és feleségét Augustának. A senatus Poppaea méhét az isteneknek ajánlotta, templomot szentelt a Termékenységnek, és versenyjátékokat szavaztak meg az ünnep tiszteletére. Claudia Augusta azonban négyhónapos korában elhunyt, Poppaea újabb terhességének pedig a halálos rúgás vetett véget. Nero szerelme azonban nem múlt el. Az első időkben egy Poppaeához megszólalásig hasonlító asszonyt hozatott magához, és vele próbált vigasztalódni, majd rátalált Sporusra, aki ugyan fiú volt, de még jobban emlékeztette a princeps elhunyt feleségére. Sporust kasztráltatta, majd kárpótlásul elvette feleségül. Az esküvőt a lehető legnagyobb nyilvánosság előtt rendezték meg (Dio Cass. 62, 28).

Tacitus szerint Poppaeát nem mindenki gyászolta, sőt, erkölcstelensége és kegyetlensége miatt sokan inkább örvendeztek halálán. Ez a borostyán-színű hajával kora leghíresebb szépségének számító asszony hosszú és viharos utat járt be a császári palotáig, s ezalatt kevés olyan bűn volt, amit nem követett el. Titus Ollius és a botrányos életű, 47-ben Messalina által öngyilkosságba hajszolt, id. Poppaea Sabina lánya gazdag családban született 30 és 32 között. Nevét anyai nagyjától, a thrákok elleni győzelméért diadalmenetben is részesült C. Poppaeus

Sabinustól örökölte, illetve az ő nevét vette föl, mivel apja, T. Ollius még a jelentősebb méltóságok elérése előtt életével fizetett a külön princeps, Tiberius teljhatalmú és véres kezű praefectus praetoriójával, Seianusszal ápolt barátságáért (Tac. *Ann.* 13, 45; Hanslik 85–88), így Poppaea nem büszkélkedhetett vele annyira, mint nagyapjával. Az asszony 47 és 51 között hozzáment a lovagrendi Rufrius Crispinushoz. Amikor azonban Nero aranyifjú barátja, a későbbi princeps, Otho udvarolni kezdett neki, nem tudott, de nem is akart ellenállni, sőt férjétől is elvált (akinek mellesleg ez mentette meg az életét), és feleségül ment Othóhoz. Othót Poppaea elcsábítására vagy a férfi hirtelen fellobbant szerelme sarkallta (Tac. *Ann.* 13, 46), vagy Nero bujtotta fel őt, mert barátjának segítségével akarta megszerezni a szép asszonyt (Tac. *Hist.* 1, 13; Dio Cass. 61, 11, 2; Suet. *Otho* 3; Plut. *Galba* 19). Otho szolgálataira azonban csak addig volt szükség, amíg Nero hivatalosan Octaviával, Claudius császár lányával élt boldogtalan házasságban. Nero egyre jobban belemerült Poppaea szerelmébe, és az asszony tanácsára terveket szőtt Octavia félreállítására. Igaz, Poppaeának még két asszonnyal kellett megküzdenie, hogy Nerót tökéletesen a kezében tarthassa, Nero anyjával, Agrippinával, és a princeps szeretőjével, a felszabadított Actéval. Acte esete volt a legegyszerűbb. A szerelmi dolgokban hatalmas tapasztalatokkal rendelkező ágyas nem szólhatott bele komolyan Agrippina, Poppaea és Octavia küzdelmébe. Ő számára az volt a legtöbb, amit elérhetett, hogy túlélte valamennyiüket, és Nerót öngyilkossága után eltemette (Suet. *Nero* 50). Feltűnő, hogy ugyanilyen véget ért Kr. e. 403-ban a görög világot lángba borító gátlástalan politikus és hadvezér, Alkibiadés is: őt, királyok, helytartók és vezető politikusok egykori barátját, a Földközi-tenger leghatalmasabb flottájának volt parancsnokát is ágyasa, a mellette az utolsó pillanatig kitartó, volt hetaira, Timandra helyezte végső nyugalomba (Plut. *Alkibiadés* 39).

Agrippina 59-ben esett áldozatul vérengző fiának, s ekkor már csak Otho és Octavia állt Poppaea és Nero szerelmének útjába. Othót a princeps a távoli Lusitaniába küldte helytartónak, ahonnan csak 68-ban, a császár halála után tért vissza Rómába. Octavia könnyű prédának bizonyult. Mindössze tizenhárom éves volt, amikor Nero 53-ban feleségül vette. A fiatalasszonynak nem lehettek illúziói. Apját, Claudius Agrippina mérgezte meg 54. október 13-án – nyilván Nero tudtával, hiszen így nyílt meg számára az út a császári trón felé –, testvérét, Britannicust

pedig, aki Claudius fiaként jogot formálhatott volna a princepsi címre, Nero tette el láb alól 55 februárjában. Octavia és Nero házassága – ez talán kevésbé meglepő ezek után –, nem volt harmonikus, és nem is kísérte gyermekáldás. Ennek az is oka lehetett, hogy Nero figyelme túlságosan is megoszlott Acte és Poppaea között, Octaviára már nem jutott ideje, az pedig nem valószínű, hogy az asszony túlságosan kereste volna családjá kiirtójának társaságát. Nero tehát arra hivatkozott Octavia félreállításakor, aminek nagyrészt ő volt az oka: Octavia meddőségére (Tac. *Ann.* 14, 60). Nero állítólag többször megpróbálta megfojtani a fiatalasszonyt (Suet. *Nero* 35), de miután nem járt sikerrel, elvált tőle, és eltávolította az udvarból. Nero tizenkét nappal válása után feleségül vette Poppaeát. Az új asszonynak azonban nem volt elég elődje félreállítása: Poppaea ötletére házasságtöréssel vádolták meg Octaviát. Először egy alexandriai fuvolást tettek meg állítólagos szeretőjének, de Octavia szolgálai ellentmondtak a képtelen vádnak. Ezek után jobban előkészítették a rágalmakat. Anicetust, a misenumi flotta parancsnokát kérték fel, hogy bizonyítsa: ő volt a szeretője Octaviának (Tacit. *Ann.* 14, 62; Suet. *Nero* 35). Anicetusnak nem volt veszítenivalója. Ő hajtotta végre annak idején az Agrippina elleni merényletet. Ha nem akarta, hogy a princeps egyszer csak őt kiáltsa ki egyedüli vétkesnek, teljesítenie kellett a parancsot. Voltaképpen jól járt. A princeps volt feleségének állítólagos elcsábítójaként Szardínia szigetére száműzték, ahol később természetes halált halt – és ez nagy szó volt abban az időben. Octaviát azonban száműzték Campaniába, majd Pandateria szigetére, végül pedig sajátos öngyilkosságot rendeztek neki. Lekötözték, felvágták az ereit, s mivel a sokkos állapotban lévő, mindössze huszonkét éves Octavia ereiből alig csordogált a vér, a forró fürdő gőzével fojtották meg. Fejét Poppaea parancsára levágták, és Rómába vitték, ahol a vetélytársnő alaposan kigyönyörködte magát benne (Tacit. *Ann.* 14, 64). Poppaea győzött. A senatus a templomoknak ajándékokat szavazott meg, és hálaadást tartott az isteneknek. Vannak, akik kétségbe vonják, hogy Nero cselekedeteit ekkoriban meghatározták az asszonyok, akiknek a befolyása alatt állt (Cizek 179), de a történetek ezt a befolyást látszanak igazolni.

Az eddigiek alapján azonban kétségeink támadhatnak Poppaea halálának ismertetett körülményeivel kapcsolatban. Nerónak, akármennyire ragaszkodott is feleségéhez, eléggé torz volt a személyisége ahhoz, hogy gondolkodás nélkül belerúgjon abba,

akit a legjobban szeret. De Poppaeáról el lehet-e képzelni azt, hogy „a viselős, beteg asszony szidalmakkal árasztotta el, mikor egyszer nagyon későn tért haza a kocsiversenyről” (Suet. *Nero* 35, Kis Ferencné ford.)? Ez a kispolgári házsártosság nehezen egyeztethető össze azzal, amit erről a hidegfejű, gátlátalan asszonyról tudunk, aki „sem a maga, sem a más érzelmeinek nem kötelezte le magát; oda irányította érzékiségét, ahonnan haszon mutatkozott” (Tacit. *Ann.* 13, 45. Borzsák I. ford.). Róma égése (64. július 18–27.) után Nero feltehetőleg a Domus Aurea már elkészült szárnyában lakott. E városrésznyi palotában legfeljebb véletlenül akadhatott össze a princeps zsörtölődő feleségével, amikor a megbeszéltnél később ért haza. Vagy egyáltalán, lehetséges, hogy Nerónak be kellett számolnia arról, hogy a saját maga által alapított ünnepi játékokról, ahol mellesleg minden díjat összenyert, mikor tér meg asszonykájához? Ez valószínű képtelenség. De akkor miért halt meg Poppaea?

A KÉTARCÚ NERO

Traianus, az utolsó nagy hódító a római császárok sorában, a történelmi konszenzustól eltérőleg minősítette Nero uralkodásának kezdetét: „öt év alatt olyan nagy eredményeket ért el, főként a város gyarapítása terén, hogy Traianus méltán emlegette oly gyakran, hogy minden princeps elmarad Nero első öt éve mögött” (S. Aurelius Victor: *Történelem dióhéjban* 5. Horváth A. ford.). E pozitív jellemzés egyik okának sokan azt tekintik, hogy Nero ekkor még nevelője, a filozófus Seneca és a testőrparancsnok Burrus hatása alatt állt, vagyis nem bújta ki belőle a későbbi öldöklő zsarnok, sőt tetteit bölcs és mértékletes tanácsadók irányították. Csakhogy Claudius, Britannicus, sőt Agrippina meggyilkolása is erre az öt évre esik, így a tárgyilagosabb szemlélő számára Nero már ekkor sem lehetett ártatlan bárány. Az is lehetséges, hogy Seneca, Nero nevelője, egyrészt valóban számos illúziót táplált szellemi gyermeke uralkodását illetően, másrészt akár voltak illúziói, akár nem, hatékony aranykor-propagandát folytatott Nero hatalomra jutása után, már csak azért is, mert gyűlölte Nero elődjét, Claudius:

„csak hogy Apollo

így szólt: »Hagyjátok, hadd győzze az emberi kort le: szépségére hasonló hozzám, s arca se csúnyább,

éneke, lantszava sem. Boldog kort nyújt a törődött népnek, s szóra fakasztja a néma jogot meg a törvényt. Mint amilyen Lucifer: minden csillag fut előle, s Hesperus: ő amikor kel, a csillag mind kijön újra, s mint amilyen ha a rózsás Hajnal a fényt bebocsátja, és a homályt szétszórja a Nap: szétnéz a világon, és korlátja közül kirobog ragyogó kocsiával – így jelenik meg az új Caesar, s most Róma ilyennek látja Nerót: ragyogó fény pirja fut át szelid arcán, s dús haja fürtökben hullik szép karcsu nyakára.«” (Seneca: *Apocolocyntosis* 4, Szilágyi J. Gy. fordítása)

Ugyancsak a senecai–nerói propaganda hatására vált a Caligula után romokban lévő római gazdaság szanalója és felvirágoztatója, a birodalomszervező Claudius pozitív uralkodóból hibbant, testi hibás, vérszomjas pojacává, hiszen az aranykor beköszöntének egyik alapfeltétele az, hogy előtte vaskor legyen. Ha Nero az új aranykor megteremtőjeként akart tündökölni, elődjének emlékét minél jobban sárba kellett taposnia (Hahn 16–17; Németh 1996, 129). Kérdés azonban, hogy ez a propaganda önmagában elég lett volna-e az első öt nerói év Traianusig fennmaradt idilli emlékének fenntartásához, ha a princeps cselekedetei ezzel szögesen ellentétesek lettek volna? Az első öt esztendőben valóban számolhatunk Seneca irányításával, de a filozófust nem Nero ötödik évében, 59-ben, hanem 65-ben, a PISO-féle összeesküvés leleplezése után kergették halálba. Tacitus szerint Seneca befolyása csak 62-ben szűnt meg (Tacit. *Ann.* 14, 52). A jó Nero és a gonosz Nero közötti korszakhatárt 59 márciusában Agrippina meggyilkolása jelöli ki. Tacitus azonban nem tesz ilyen különbséget a princeps uralkodásának első és második szakasza között: 61-ben például kiemeli a császárnak egy büntetőperben hozott emberséges ítéletét, 62-ben azt, hogy a Nero ellen gúnyverseket író Anicetus ügyét a princeps a senatusnak adja át, és nem tesz semmit a felmentő ítélet ellen, de a történetíró az ugyanebben az évben elhunyt testőrparancsnoknak, Burrusnak, Nero egyik volt nevelőjének megmérgezésével vádolja a császárt – igaz, csak bizonytalanul (Tacit. *Ann.* 14, 45–51). Uralkodásának utolsó éveiben természetesen túlsúlyba kerülnek Nero gonosz cselekedetei, de a Senecánál és Aurelius Victornál megfogalmazott kezdeti aranykornak nyomát sem találjuk. A senecai propagandán túl talán még egy forrása lehet annak a feltételezésnek, hogy Nero pozitív cselekedetei uralkodásának első felére, negatív tettei pedig túlnyomórészt annak végére esnek, és ez Suetonius életrajzának szerkezete.

Suetonius – szokása szerint – az életrajz elejére csoportosítja hősének pozitív tetteit, majd a 19. caputot e szavakkal zárja le: „Ezeket a részint semmiképpen sem kifogásolható, részint igen dicséretes tetteit azért hordtam itt össze, hogy elválasszam őket gonosz és bűnös cselekedeteitől, amelyekről ezután akarok beszélni” (Kis Ferencné ford.). Mindez erősen emlékeztet a másik őrjörgő princeps, Caligula életrajzában 22. caputjára: „Ennyit az uralkodóról: a továbbiakban a szörnyetegről kell szólnom” (Kis Ferencné ford.). Lehetséges, hogy a későbbi Nero-kép kialakulásában fontos szerepet játszott az, hogy a suetoniusi életrajz strukturális elrendezését Traianus és később Aurelius Victor korában már kronológiai rendként érzékelték.

Tanulságos áttekinteni, hogy milyen pozitív cselekedeteket tulajdonított Suetonius Nerónak, és ezekkel mi volt a célja. Úgy tűnik, az életrajzíró annyira viszolygott hősétől, hogy még a forrásokban feljegyzett jótetteit is kegyetlen iróniával ellensúlyozza a biographiában (Barton 52). Az elbeszélés menetében ugyanis minden jótett önmaga ellentétébe fordul (zárójelben közlöm az életrajz caputszámait):

pozitív elem	negatív elem
Nero tűzvédelmi előírásokat hoz, kötelezi Róma lakóit az új építészeti védőintézkedések betartására (16)	felgyújtja Rómát (38)
Vesta-szüzeknek kedvező törvényt hoz (12)	megeőszkol egy Vesta-szüzet (28)
adók csökkentése és eltörlése (10)	ezüstben fizetendő különadók (44)
besúgók díjazásának csökkentése (10)	besúgók gazdag megjutalmazása (44)
végrendeletek titkáinak védelme (17)	végrendeletek kiforgatása (32)
ingyengabona, élelmiszer-osztás (10–11)	nyerészkedés a gabona drágulásán (45)
védi a senatus előkelőségét, felszabadítottak nem lehetnek a senatus tagjai (15)	ki akarja irtani a senatust (37; 43)
kíméli a gladiátorok életét is (12)	mindenkit megölet, élő emberek szétmarcangolását tervezi (37)
rendeletet ad ki a tékozlás korlátozására (16)	csak a pazarlás boldogította (30)
testőreinek kiadott jelszó: »a legjobb anya«	gyalázza és megöleti anyját (34)
levágott szakállát díszes tokban fogadalmi ajándékként helyezi el a Capitoliumban (12)	kifosztja a szentélyeket (32) levizeli az istenszobrot (56)
gondos, igazságos bíró (15)	hamis vádak Octavia (35) és a senatus ellen (37)

Suetonius szerint Nero bűnös vagy megvetendő cselekedeteinek jelentős részét már ősei is elkövették, így a princepsnek ezek már valósággal a vértében voltak:

ősök tettei	Nero tettei
ükapja öngyilkos akart lenni, de gyávának bizonyult (2)	nem mert öngyilkos lenni (49)
nagyapja, Domitius szenvedélyes kocsihajtó volt (4)	Nero szenvedélyes kocsihajtó volt (22–24)
Domitius előkelőket léptet fel a színpadon (4)	Nero előkelőket léptet fel a cirkuszban (12)
apjának utcai verekedése (5)	Nero utcai verekedései (26)
vérfertőzés nővéreivel, Lepidával (5)	vérfertőzés anyjával (28)

Suetonius megjegyzi, hogy Nero elismerően nyilatkozott Caliguláról, arról a princepsről, aki talán még rajta is túltett bűneivel (30). Azt is láttuk, hogy mind a két zsarnok életrajzában strukturája megegyezett egymással: a rövidebb pozitív szakasztól mereven elvált a hosszabb, negatív, így az olvasó a mű végére érve már csak az utóbbira emlékezett, noha a történetírói „objektivitás” igényeinek megfelelően a pozitív tettek is meg lettek örökítve. Nem érdektelen összevetni egymással azokat az általában elítélendő tetteket, amelyeket Suetonius szerint mindkét princeps elkövetett:

Caligula életrajza	Nero életrajza
pazarlás (37)	pazarlás (30)
senatus-ellenesség (49)	senatus-ellenesség (37; 43)
családja kiirtása (23)	családtagok kiirtása (33–34)
elődjét megmérgezi (12)	szóbeszéd: elődjét megmérgezi (33)
férjes asszonyok elcsábítása (25; 36))	férjes asszonyok elcsábítása (28)
fiúkkal fajtalankodik (36)	fiúkkal fajtalankodik (29)
vérfertőzés nővéreivel (24)	vérfertőzés anyjával (28)
túlzott lóimádat, lovát consullá akarja kinevezni (55)	túlzott lóimádat (22)
kocsihajtó- és gladiátorszerep (54)	kocsihajtó szerep (22–24)
élő ember szétmarcangol-tatása (27–28)	élő ember szétmarcangol-tatása (37)
örült, drága építkezések (37)	drága építkezések (31)
isthmosi csatorna terve (21)	isthmosi csatorna terve (19; 37)
tömegverekedést provokál (26)	tömegverekedést provokál (26)
istenek megvetése (51)	istenek megvetése (56)
álruhában kocsmázik (11)	álruhában kocsmázik (26)
vágyik a tűzvészre (31)	felgyújtja Rómát (38)

szorong (51)	szorong (23)
felveszi Nagy Sándor páncélját (52)	Augustus kocsiján vonul be Rómába (25); újraalapítja Nagy Sándor phalanxát (19)
újjá akarja építeni a samosi Polykratés palotáját (21)	utal Polykratés gyűrűjére: vízbe veszett kincseit majd felhozzák a halak (40)

Amint látjuk, e cselekedetek egy része hozzátartozik a zsarnoki uralkodók „normális üzemmenetéhez”, más részük azonban gyanúsán hasonló, és korántsem magától értetődő. Vagy arról lehet tehát szó, hogy Nero tudatosan utánozta Caligulát, vagy arról, hogy Suetonius (és néhány másik történetíró) ugyanabból az eszköztárból merített a zsarnokok ábrázolásakor. Az álruhás kocsmázás például nemcsak a két suetoniusi életrajzban, hanem – Nero esetében – Tacitusnál is megtalálható (*Ann.* 13, 25), így nem Suetonius találmányával állunk szemben. Az álruhás uralkodó a nép körében általában azért szokott forgolódni, hogy megtudja annak panaszait, amelyeket udvari emberei elhallgatnak előle (Mátyás király, Harun al-Rasid), így ez általában inkább pozitív, mintsem negatív értéket hordozó motívum. Az Aristotelés neve alatt fennmaradt *Athéni államból* (16, 6) például megtudjuk, hogy Peisistratos athéni tyrannos meglátott egy parasztot, aki köves földjét kapálgatta a Hyméttoson, és megkérdezte tőle, mit hoz neki a föld. A paraszt, nem ismervén föl a zsarnokot (álruhában volt vagy csak rangrejtve?), így felelt: csak bajt és keservet, s ennek tizedét kellene inkább beszolgáltatnia Peisistratosnak. A tyrannos, meglepő módon, nem büntette meg az atyáfit, hanem elengedte adóját. Nem is csoda, hogy a szerző hozzáfűzi: a hagyomány szerint Peisistratos uralkodása valóságos kronosi aranykor volt. Az álruhás uralkodó toposza tehát általában pozitív, Caligula és Nero esetében azonban ez is éppúgy visszajára fordul, mint ahogy Nero valamennyi pozitív tette. Ami a zsarnokábrázolás retorikus toposzait illeti, azokat már régebben felfedezték a szónokiskolák eszköztárában (Barton, Dunkle, Fairweather, Gwyn), s kimutatták, hogy bizonyos pozitív vagy negatív motívumok már korán elszakadtak a konkrét történelmi szereplőktől, így szabadon vegyítve hozzátapadhattak bárkihez, akit a szónok vagy a történetíró pozitív vagy negatív hősként akart ábrázolni. Az általános megállapítást számos konkrét példával támasztották alá. Jelen esetben a Poppaea-gyilkosság hátterét azonban nem a szónokok, hanem a történetírók

műveiben kell keresnünk, éppen ezért a Nero-kép összetevőinek kialakulásakor vissza kell mennünk az időben a római császárkor, sőt általában a római történetírás elé, és meg kell vizsgálnunk a történetírás atyjának, Hérodotosnak jellegzetes zsarnokábrázolásait.

PERIANDROS

A korinthusi Periandros (ur. Kr. e. 600 k.–560 k.) megítélése már az ókorban ellentmondásos volt. A hét bölcs egyikeként Solónnal és Thalésszal sorolták egy körbe, de tyrannosként a legvérszomjasabbak között tartották számon. Apja, Kypselos, a korinthusi tyrannis megalapítója, egy sánta asszony, a királyi családból származó Labda fia volt. Kypselos hérodotosi történetében megjelent a kivételes, pozitív hőskökre jellemző motívum: a hőst gyermekkorában el akarták pusztítani. A kitett vagy más eszöközkel megölni szándékozott, kiválasztott hősök sora a mitológiából a történelemben nyúlik: Mózes, Oidipus, Perseus, Romulus és Remus, Kyros, Sarrukin, Krisztus stb. Kypselost Labda rokonai, a Bacchiada család tagjai akarták megölni. Feltűnő, hogy a veszélyeztetett gyermek motívumát Nero esetében is megtaláljuk: „azt beszélték, hogy Messalina, Claudius felesége embereket küldött, hogy fojtsák meg a déli szunyókálás közben, mert versenytársává nőtt Britannicusnak. A történethez hozzátartozik még, hogy párnájáról egy hatalmas kígyó emelkedett fel, mire a gyilkosok rémülten elmenekültek. Ez a mese (*fabula*) egyébként onnét származik, hogy egyszer egy kígyó vedlett bőrét találták párnája körül az ágyban; ezt anyja kívánságára sokáig arany karperecbe zárva, jobb karján viselte” (Suet. *Nero* 6. Kis Ferencné ford.). A történet, amelyet maga Suetonius is mesének (*fabula*) minősít, nyilvánvalóan a császári udvarból származik, és egyszerre szolgálta Messalina lejáratását és Nero kiválasztottságának propagálását. A párnán tekergő, isteni eredetű kígyó motívumát megtaláljuk például Nagy Sándor anyjánál (Plut. *Alexandros* 2), Augustus anyjánál (Suet. *Aug.* 94), sőt, igaz, negatív tartalommal, már a csecsemő Héraklésnél is. Nerónak a császári udvarból származó, propagandisztikus történetírásáról Josephus Flavius is megemlékezik (*A zsidók története* 20, 8, 3).

Nemcsak a korinthusi Kypselos, hanem fia, Periandros történetének egyes motívumait is érdemes párhuzamba állítani Nero ábrázolásaival.

Periandros	Nero
uralkodása pozitív szakasszal kezdődik (Hér. 5, 92)	első öt év pozitív (Aurelius Victor 5,1)
fellép a fényűzés ellen (HL 20; Diog. 16)	Nero a fényűzés ellen (Suet. Nero Laert. 1, 97)
adócsökkentés (HL 20)	adócsökkentés (Suet. Nero 10)
zsarnokká válik (Hér. 5, 92; Parthenios 17)	zsarnokká válik (Suet. Nero 27)
polgároktól elveszi nemesfém ékszereiket (Diog. Laert. 1, 96)	ezüst beszolgáltatása, polgárok kifosztása (Suet. Nero 44; 32)
polgárok kivégzése (Hér. 5, 92)	mindenkit megölet (Suet. Nero 37)
isthmosi csatorna építésének terve (Diog. Laert. 1, 99)	isthmosi csatorna építésének megkezdése (Suet. Nero 19)
anyjával hál (Aristippos; Diog. Laert. 1, 96; Parthenios 17, 1)	anyjával hál (Suet. Nero 28)
megöli terhes feleségét (Diog. Laert. 1, 94; Hér. 3, 50; 5, 92)	megöli terhes feleségét (Suet. Nero 35)

Feltűnő párhuzamra figyelhetünk föl Poppaea halála és a korinthusi zsarnok feleségének sorsa között. Hérodotos szerint (3, 50) Periandros megölte feleségét, Melissát, aki az epidaurosi tyrannos lánya volt. Miután az asszony meghalt, lelke nem nyert nyugalmat, és Periandrosnak megjelenve ruhákat kért, mert fázott a túlvilágon. A tyrannos bizonyítékot kért a szellemtől, hogy ő valóban Melissa-e? Az asszony így válaszolt: „Hideg kemencébe vetted a kenyeret.” E rejtvény megfejtését csak a zsarnok tudhatta, hiszen más nem látta, hogy halott feleségével (hideg kemence) szerelmeskedett (Pellizer). Ekkor Periandros egy ünnepség örvén összehívta a korinthusi lányokat és asszonyokat, majd testőreivel körülvéve arra kényszerítette őket, hogy levetközzenek. Az összegyűjtött ruhákat elégette, s e hatalmas áldozati tűz ellobbanása után Melissa többé nem jelent meg a zsarnoknak (Hérod. 5, 92). Melissa haláláról még többet tudhatunk meg a 3. század végén alkotott Diogenés Laertios művéből (1, 94–100). Diogenés szerint Melissa állapotos volt, amikor a tyrannos vagy megrúgta, vagy egy számmollyal megütötte feleségét, aki elvetélt. Diogenés arról is beszámolt, hogy mi váltotta ki Periandros haragját. Hitelt adott ágyasai közelebből meg nem határozott rágalmainak. Miután haragjából kijózanodott, a bajkeverő ágyasokat megégette. Melissa esetleges terhességének valószínűségét mindenestre jelentősen csökkenti az a tény, hogy halálának pillanatában Hérodotos szerint legkisebb fia is elmúlt tizenhét esztendő.

W. Ameling (507) további párhuzamokra hívja fel a figyelmet. Philostratos a 238 előtt keletkezett So-

phisták életé-ben (2, 1, 8, 63) Herodes Atticust, a 101-ben született dúsgazdag athéni sophistát is azzal vádolja, hogy 160-ban viselős feleségét, Regillát a házára mért ütéssel megölte. Már Herodes nagyapjáról is azt állították, hogy tyrannisra tör Athénban, és magát, Herodest is olyan vonásokkal ruházták fel, amelyek egyébként a zsarnokábrázolások eszköztárába tartoznak, például Korinthosnál át akarta vágani az Isthmos földszorosát, hogy csatornával kösse össze a Korinthusi- és a Saróni-öblöt (Ameling 508). Lehet, hogy e terv emberföltötti volta ingerelte a történetírókat arra, hogy azt rendre az emberek-nél hatalmasabbá váló zsarnokok nevéhez fűzzék, de az is lehet, hogy a víz istenek által meghatározott természetes futásának önkényes megváltoztatásában látták az elbizakodottság bűnét (mint például a római királyok korában a csatornaépítő Ancus és Tarquinius Superbus esetében, Köves-Zulauf 198). Az első, akihez e tervet fűzik, Periandros (Diog. Laert. 1, 99), aztán Démétrios Poliorkétés (Strabón 1, 54), Caesar (Suet. *Az isteni Iulius* 44), Caligula (Suetonius: *Caligula* 21) és Nero (aki más csatornákat is építeni kezd, Suet. Nero 19; vö. 16; 31), valamint a már említett Herodes Atticus.

Ameling a terhes feleség mesgyilkolásának őstípusát a háborodott elméjű perzsa uralkodó, Kambysés rémtettében ismeri fel. Miután Kambysés megölette öccsét, Smerdist, és feleségül vette hűgát, az asszony a kényúr szemére vetette, hogy maga Kambysés tett a legtöbbet családjuk, a perzsa birodalmat megalapító nagy Kyros leszármazottainak fogyatkozásáért. Erre „Kambysés szörnyű haragra lobbant, összerugdosta az áldott állapotban lévő asszonyt, aki emiatt koraszülésben meghalt” (Hérod. 3, 32). Abban azonban már Hérodotos hellén és egyiptomi forrásai sem értenek egyet, hogy Kambysés felesége egy kutya és egy oroszlánkölyök küzdelmét látván, vagy éppen egy salátát hámozván ejtette ki végzetesnek bizonyult szavait. Hérodotos mindezt Periandros felesége, Melissa halálának leírása előtt néhány oldallal beszéli el. Azt azonban meg kell jegyeznem, hogy Melissa esetében csak Diogenés Laertiosnál jelenik meg a terhesség és az asszony megtapasásának motívuma, amely, meglehet, éppen Kambysés történetéből „szivárgott át” Periandros históriájába. A görög és római zsarnok-ábrázolások keleti, pontosabban perzsa eredetű motívumainak száma olyan jelentős, hogy a toposzok átvételével minden gyanúsabb esetben számolnunk kell (Borzsák 101–102).

Mint látjuk, valamennyi feleséggyilkosság leírásában nehezen feloldható ellentmondásokat talál-

lunk. Periandros Diogenésnél vagy megrúgta vagy egy számollyal verte agyon állapotos feleségét – e részletekről azonban a gyilkosság első krónikása, Hérodotos mit sem tud. A Diogenés Laertios által említett vádaskodó, és később máglyán elhamvasztott ágyasok tipikusan romantikus rémregénybe valók, az eredeti történetbe nyilvánvalóan később kerültek bele. Kambysés felesége ugyan terhes volt, de már Hérodotos forrásai sem értenek egyet a gyilkosság kiváltó okában és előzményeiben. Nero és Poppaea házastársi civódásának valószínűtlen ábrázolásáról már az előbbiekben írtam. Az azonban mindegyik említett feleséggyilkosra jellemző, hogy a gyilkosság csak egyike azoknak a tyrannosokra jellemző toposzoknak, amelyeket nevükhöz fűznek. Ebből volt, aki arra a következtetésre jutott, hogy Kambysés, Periandros, Nero és Herodes nem is ölte meg viselő feleségét, hanem az asszonyok gyermekágyban haltak meg (ez akkoriban igen gyakran előfordult), de a férjüknek különféle okoknál fogva olyan rossz hírük volt, hogy feleségük haláláról is megindult a mende-monda, amely végül a terhes feleség agyonrugdosásának toposzában kristályosodott ki (Ameling 508). Azt hiszem, éppen Periandrost bajosan menthetjük föl Melissa megölése alól, hiszen az eredeti történetben szó sincs az asszony terhességéről. A kambysési toposz, a feleség terhessége, először a Kr. u. 3. században tapadt Periandros nevéhez, így Melissa gyermekágyban való megbetegedését és halálát kizárhatjuk. Minthogy azonban Nero és Periandros ábrázolásában számos hasonló vonást találunk, elképzelhető, hogy a Nerónál kambysési eredetű feleséggyilkosság az egyéb párhuzamok „hívására” éppen a Nero-életrajzból került, mint tipikus tyrannos-toposz, Periandros történetébe. Diogenés Laertios mindenestre Melissa említésekor hivatkozik Hérakleidés Pontikos *A kormányzásról* szóló művére, azt azonban nem árulja el, pontosan melyik motívumokat meríti belőle. Ha Melissa terhességének és halálra rugdosásának összekapcsolása Hérakleidés Pontikos mára elveszett művében megtörténik, úgy Kambysés története már a Kr. e. 4. században átsugárzott Periandros alakjára. Talán ezzel is magyarázható, hogy Platón törölte Periandrost a hét bölcs kánonjából (Platón: *Prótagoras*. 343a).

Érdekes, mivel indokolják forrásaink, hogy az eleinte szelíd Periandros mitől vált vérszomjas zsarnokká. Hérodotos szerint apja halála után uralomra jutva nem tudta, hogyan is kell uralkodni, ezért követet menesztett ahhoz a tyrannoshoz, aki már legré-

gebben volt hatalmon egész Hellasban, hiszen neki ismernie kellett annak a titkát, miként lehet megőrizni a zsarnoki uralmat. Így érkezett meg Periandros követ a milétosi Thrasybuloshoz (Hér. 5, 92). Thrasybulos nem válaszolt a követ kérdésére, de a gabonaföldek mellett sétálva botjával lecsapdosta a legmagasabbra növő kalászokat. A követ csalódottan tért vissza Korinthosba, és elmondta, hogyan viselkedett Thrasybulos. Periandros azonban megfejtette a jelbeszédet, és megértette: ha hosszú ideig akar uralkodni, meg kell öletnie a város legkiemelkedőbb és leggazdagabb polgárait. Így vált uralma zsarnoksággá. A mesét a tyrannis antik meghatározásának tekinthetjük, amely nem is törekedett rá, hogy igaznak lássék. Kypselos Hérodotos szerint harminc esztendeig uralkodott, és uralma elején ő is sok polgárt száműzött, megöletett, és még többet megfosztott vagyonától. Periandros apja mellett nőtt fel Korinthosban. Vajon miért Thrasybulostól kellett volna megtanulnia azt, amit már apjától is megismerhetett? A történet azonban kiválóan alkalmas volt arra, hogy bemutassa, hogyan működik a zsarnokuralom. Ezért találkozunk vele Titus Liviusnál is, igaz, nála az ugyancsak rosszemlékű Tarquinius Superbus ad hasonló, néma tanácsot a Gabiit meghódító fiának, Sextusnak (1, 54).

Az tehát nem volt kétséges a történetírók számára, hogy Periandros zsarnokká vált, még akkor sem, ha az ennek okát kereső első magyarázatok kissé erőltetettnek tünnek. Volt azonban egy másik, későbbi történet is Periandros színeváltozásáról. Korinthos ura igazságosan uralkodott, mígnem anyja, Krateia bűnös szerelemre nem ébredt iránta. Nem merte azonban bevallani fiának, hogyan érez, hanem azt mesélte neki, hogy egy asszony szeretett belé, aki nagyon szegénylős, így csak sötétben mer vele találkozni. Periandros eleinte visszautasította, hogy belemenjen egy házasságtörésbe (hiszen nem is sejtette, hogy tulajdon anyjáról van szó), de Krateia rábeszélte: az asszony belepusztul, ha fia nem áll kötélnek. Így aztán létrejött a találka a sötétben, és Periandros valósággal beleszeretett a titkos látogatóba. Sűrűn ismétlődtek az éjszakai találkozók, és a férfit egyre jobban furdalta a kíváncsiság, ki lehet a titokzatos asszony. Egyik alkalommal előhúzott egy előre odakészített lámpást, és fényében döbbenet ismert rá saját anyjára. Először meg akarta ölni, de Krateia elmenekült és öngyilkos lett. Periandros elméje elborult, és ettől kezdve vérengző zsarnok lett belőle (Parthenios: *A szerelmi szenvedélyekről*. 17, 1; Diog. Laert. 1, 96).

A vérfertőzés motívuma a Kr. e. 1. században, Parthenios szerelmes novellájában kapcsolódott Periandros történetéhez, hacsak a Diogenés Laertios által említett állítólagos Aristippos nehezen datálható botránykrónikája nem korábban íródott (Kr. e. 4. sz.?). Az ödipális kapcsolat Hérodotos korában mindenestre még nem tartozott a Periandros-elbeszéléshez. Igaz, a Bacchiadák családjában nem volt ismeretlen a jelenség: az olympiai győztes Dioklésznak (Kr. e. 728) Aristotelés szerint (*Politika*. 1274a) nemcsak anyjával volt viszonya, hanem egy Bacchiada törvényhozóval, Philoklésszel is. Látjuk, hogyan gazdagodott a zsarnok portréja még évszázadokkal halála után is másoktól kölcsönzött motívumokkal (terhes feleség agyonrugdosása az egyszerű feleséggyilkosság helyett, anyjához fűződő szerelme Thrasybulos tanácsa helyett).

Nero császár anyjához fűződő kapcsolata sem volt olyan egyértelmű, ahogyan azt Suetonius életrajzából gondolnánk. És még Suetonius is olyan megfogalmazásokba menekült, hogy: „sokan állítják azt is, hogy régebben, valahányszor anyjával közös gyaloghintóban utazott, szeretkezett vele, s a vérfertőzésről árulkodó nyomok maradtak ruháján” (Suet. *Nero* 28). Suetonius mindezt Nero bujaságával és romlottságával magyarázza, bár az információt maga sem tartja teljesen megbízhatónak. Tacitus azonban másként látja a dolgot (*Annales* 2): „Cluvius szerint a hatalom megtartásának vágyában Agrippina odáig ment, hogy déltájban, amikor Nero a bortól és a lakomától felhevült, felcicomázva és vérfertőzésre készen többször is felkínálkozott ittas fiának; s mikor a környezete már felügyelt a szemérmetlen csókokra és a gyalázatot megelőző becézgetésekre, Seneca az asszonyi csábítás ellenszerét nőben kereste, s beküldte Actét, a szabadon bocsátottat, hogy mind a maga veszélyeztetése, mind Nero hírének megromlása miatt aggódva jelentse: mindenki a vérfertőző viszonyt beszéli, mert az anya dicsekszik vele, de a katonák nem fogják túrni a szentségtörő princeps uralmát. Fabius Rusticus ezt nem mint Agrippina, hanem mint Nero bűnös vágyát említi, amit ugyanennek a szabadon bocsátott nőnek a ravaszsága foszlattott szét. De Cluviusszal egyezően írt a többi szerző is, és a hír is erre hajlik, akár csakugyan megfogant Agrippina agyában ez a szörnyűség, akár hihetőbbnek látszott, hogy az újfajta kéjelgést ő eszelte ki, aki leánykorában – az uralkodás reményében – viszonyt kezdett Lepidusszal; hasonló vágyában egészen Pallas kedvének kereséséig aljasodott, és nagybátyjával kötött házasságában gyakorlatot szerzett min-

den gyalázatra” (Borzásák I. ford.). Cluvius és Tacitus tehát inkább Agrippina kezdeményező szerepét és bűnösségét emeli ki (vö. a Periandrost elcsábító Kratiával). Aurelius Victor (*Történelem dióhéjban*. 5) egyaránt bűnösnek tekinti anyát és fiát, bár magáról a bűnről ő is úgy ír, hogy „sokan úgy tartják...”.

KAMBYSÉS ÉS OIDIPUS

A feleséggyilkosság motívumánál már vizsgáltuk a perzsa birodalmat megalapító Nagy Kyros fia, Kambysés történetét. Az eddigiek ismeretében azonban érdekes még egyszer összefoglalni Hérodotos információit e családról. Kyros veszélyeztetett gyerek volt, hiszen nagyapja, a méd király jóslatot kapott: lányának fia, a perzsa Kyros fogja megdönteni a médek uralmát. A méd uralkodó a csecsemő Kyrost el akarta pusztítani, de egy gulyás és felesége, Spakó (magyarul Kutya) felnevelte (Hér. 1, 108–111). Ezen a ponton felhívnam a figyelmet Romulus és Remus liviusi történetére, ahol a kitett ikreket felnevelő pásztor feleségét, Larentiát – kikapós természete miatt – Lupának (Farkasanya, tkp. Ordas) is nevezték, talán egy ősi totemállat racionalizált emlékeként (Livius 1, 4). Kyrost, Romulusékhöz hasonlóan, végül felismeri és magához veszi nagyapja, s az ifjú perzsa valóban megdönti a médek uralmát. Kyros bölcs uralkodása után az őrjöngő Kambysés került a trónra. E történetben is megfigyelhető a bölcs és józan alapító, valamint az erőszakos és zsarnoki második generáció ellentéte, mint például Peisistratos és Hippias vagy Kypselos és Periandros esetében. Kambysés további tetteit párhuzamba állíthatjuk Nero cselekedeteivel:

Kambysés (Hérodotos alapján)	Nero (Suetonius alapján)
a király álma Kyros sorsáról (1, 108)	baljós előjelek (6)
apja veszélyeztetett gyerek (1, 108)	veszélyeztetett gyerek (6)
fellép a bíraskodás tisztességéért, megnyúztatja a megvesztegetett bírót (5, 25)	igazságos bíró (7; 109)
pénzt szór szét katonái között (3, 13)	adományokat oszt szét katonái és a polgárok között (10–11)
ellenségének holttestét meggyalázza (3, 16)	szadista gyilkos (37)
megöli az Apis-bikát (3, 29), az istenszobrokat meggyalázza, elégeti (3, 37)	az isteneket megveti, az istenszobrot levizeli (56)

megöli fivérét, Smerdist (3, 30)	megöli Britannicust (33)
vérfertőzés húgaival (3, 31)	vérfertőzés anyjával (28)
halálra rugdossa terhes feleségét (3, 32)	halálra rugdossa a terhes Poppaeát (35)

Ha Periandros és Neró valamint Kambysés és Nero összehasonlító toposzlistáját elemezzük, úgy tűnik, a Nero-életrajz legtöbb eleme már Hérodotosnál készen állt. Csakhogy az ödipális kapcsolat sem Kambysésre, sem a hérodotosi, vagyis korai Periandros-képre nem volt jellemző, noha Nero esetében igen fontosnak bizonyult. E motívum nem feltétlenül Aristippostól vagy Partheniosztól származott. Periandros aristipposi és partheniosi történetébe egy másik, mitológiai tyrannos életrajzából került bele, Oidipuséból. Vessük össze Oidipus és a Kypselidák (Kypselos és Periandros) toposzlistáját:

Oidipus	Kypselidák
jóslat: megöli apját	jóslat: Kypselos megdönti a Bacchiadák uralmát
nagyapja Labdakos, a sánta apja Laios, a balkezes ó maga sánta	Kypselos anyja Labda, a sánta
veszélyeztetett gyerek	Kypselos veszélyeztetett gyerek
megfejtja a sphinx rejtvényét	Periandros megfejtja Thrasylulos rejtvényét, megfejtja Melissa rejtvényét (Pellizer 809)
vérfertőzés anyjával	vérfertőzés anyjával
oka városa szerencsétlenségének	zsarnok
Sophoklés tyrannosnak nevezi, drámájának címe: <i>Oidipus tyrannos</i>	Kypselos és Periandros tyrannosok

J.-P. Vernant kiemeli Oidipus nagyapja, Labdakos és Labda hasonló testi hibáját, amely az archaikus görög lambda betű egyenlőtlen szárait utalva csak a sántaság lehetett (Vernant 19). Hérodotos egyértelműen sántának nevezi Kypselos anyját, Labdát (5, 92). A francia szerző felhívja a figyelmet a kyrénéi alapító uralkodó, Battos dadogására, egyik utódának, ugyancsak Battosnak sántaságára (Hér. 4, 161), Laios balkezességére (laios azt jelenti bal), Oidipus sántaságára, s a sort kiegészíthetjük a farkaslábú lukanos királlyal, Lamiskossal (HL 48) és a sánta tenedosi királlyal, Amaurosszal (HL 23). Héraleidés Lembos szerint a Bacchiadák névadó királya, Bacchis is „sánta volt és előnytelen megjelenésű” (HL 19). A testi hiba ebben az esetben a kiválasztottság isteni jele, mint például Héphaistosnál. Csakhogy a testi hiba gyakran párosul más anomáliákkal, például a

szokásostól eltérő házasságokkal vagy vérfertőzéssel. Labda Bacchiada előkelő volt, férje Étióon viszont csak egy „másodosztályú” lapitha. Oidipus és Periandros (talán éppen az Oidipus-történet hatására) saját anyjával köt házasságot vagy szerelmeskedik, Kambysés pedig húgait teszi feleséggé. A kiválasztottság a társadalmilag szentesített szabályok, a polgár és polgár, férfi és nő, testvér és testvér, valamint apa és fiú közötti kapcsolatok normáinak felrúgásával megszüli a zsarnokságot, a tyrannist, amely nem más, mint egy sánta királyság (limping kingship, Vernant 30).

Mint láttuk, Nero suetoniusi történetének toposzai visszavezethetők a hérodotosi történetírásig, sőt annak keleti és mitológiai forrásaiig. Nero zsarnok volt, de nem mindegy, milyen zsarnok. Kérdés, mit követett el valóban a neki tulajdonított rémtettekből, és mi az, ami csak a történeti és retorikai zsarnoktopikából rakódott alakjára. Láttuk, hogy anyjával elkövetett incesztusát voltaképpen egyik történetíró sem tekinti bizonyítottnak, de olyan gyakran idézik a „szóbeszédet”, hogy az olvasóban az ödipális Nero alakja rögzül. Poppaea halálra rugdossága is bizonyíthatatlan, jellemző, hogy a történet jelenlegi formájában rögzülte előtt az is felvetődött: Nero méreggel tette el láb alól a szeretett asszonyt (Tacit. *Annales* 16, 6). A mérgezés és az agyonrugdosás következtében keletkezett tünetek jelentősen eltérnek egymástól, annyira mindenesetre, hogy a halál beállta után meg lehetett állapítani, melyik volt valószínűbb. Ha azonban egyik sem történt meg, bármelyiket el lehetett híresztelni. A fizikai bántalmazás meséjét Poppaea terhessége hívta elő, hiszen ezzel a Kambysésnél megjelent és Periandrosra is átszármazott, jól bevált toposzt lehetett alkalmazni a zsarnokra. Az anyagyilkosság és testvére halálának okozása Nero előtt már a szicíliai Dionysiosnál is összekapcsolódik (Aelianos: *Varia historia* 13, 15) a templomok kifosztásával (Aelianos: *Varia historia* 1, 20; Nerónál Suet. *Nero* 32; Tacitus: *Annales* 15, 45). Ahogy a terhesség a fizikai bántalmazás toposzát vonzotta, úgy vonzhatták Nero kedvenc dalainak témái a többi szóbeszédet és toposzt. A princeps gyakran énekelte a *Megvakított Oedipus*-t (Suet. *Nero* 21), ami a hallgatókban felbresztette az ödipális kapcsolat gyanúját, ugyancsak műsorán szerepelt az *Anyagyilkos Orestés* (Suet. *Nero* 21), ami az anyagyilkosság vádját vetítette elő, és Nero feltehetőleg rosszkor énekelte a *Trója égése* című dalt (38). A város felgyújtásának vádját tovább valószínűsítette, hogy a császár lát-

ványos külsőségek között bemutattatta Afranius *Tűzvész* című darabját, amelynek során valóban felgyújtottak, sőt ki is raboltak egy házat a színpadon (Suet. *Nero* 11). Suetonius biztosra veszi, hogy Rómát Nero gyújtotta föl. Tacitus óvatosabb: „Következik a csapás, véletlenül-e vagy a princeps alattomoságából, megállapíthatatlan (mert mind a kettőt szerzők hagyományozták)... Ebben az időben Nero Antiumban tartózkodott, s nem tért vissza a Városba, csak mikor a tűz közeledett palotájához” (*Annales* 15, 38–39). Hiába szervezte meg a princeps a mentést és a segítséget, „híre terjedt, hogy miközben a Város lángokban állott, ő házi színpadán fellépett, és *Trója pusztulásá*-t énekelte, az akkori csapást a hajdani szerencsétlenségek párjának tüntetve fel” (Borzák I. ford.). A dal izléstelenül megválasztott időpontja még nem bizonyítja a princeps

bűnösségét, különösen akkor nem, ha belegondolunk: a Julius-Claudius dinasztia végső soron Trójából származtatta magát, így a lángoló Trója és a lángoló Róma, az ősi és a jelenlegi haza párhuzama igazán kézenfekvő volt egy közepes költő számára is. A saját városát felgyújtó tyrannos nem tipikus a toposzgyűjteményekben (Alexandros például nem saját városát, hanem Persepolist gyújtja föl, Plut. *Alexandros*. 38), Nero egyéb bűnei azonban valószínűsítették még ezt a képtelen vádat is.

A fentiek talán bizonyították, hogy bár a toposzok segítségével sem sikerült kinyomozni Poppaea halálának hiteles körülményeit, néhány ponton nagyobb történelmi/irodalmi távlatokba lehetett helyezni az őrjöngő princeps közismert portréját. Nero árnyékának körvonalalaiban felsejlett Oidipus, Kambysés és Periandros zsarnoki arcéle.

Felhasznált szakirodalom:

- Ameling, W.: Tyrannen und schwangere Frauen. *Historia*, 35, 1986, 507–508.
 Barton, T.: The Inventio of Nero. Elsner, J.–J. Masters: *Reflections of Nero*. Chapel Hill–London, 1994, 48–63.
 Berve, H.: *Die Tyrannis bei den Griechen. I–II*. München, 1967.
 Borzák I.: A klasszikus tyrannos-kép keleti (perzsa) előzményei. *Antik Tanulmányok*, 33, 1987/88, 97–103.
 Cizek, E.: *Néron*. Paris, 1982.
 Croisille, J.–M.–P. M. Fauchère: *Neronia 1977. Actes du 2e colloque de la Société Internationale d'Études Néroniennes*. Clermont-Ferrand, 1982.
 Demandt, A.: *Das Privatleben der römischen Kaiser*. München, 1996.
 Dunkle, J. R.: The Rhetorical Tyrant in Roman Historiography: Sallust, Livy and Tacitus. *Classical World*, 65, 1971, 12–20.
 Eck, W.: *Agrippina die Stadtgründerin Kölns*. Köln, 1994.
 Elsner, J.–J. Masters: *Reflections of Nero*. Chapel Hill–London, 1994.
 Fairweather, J. A.: Fiction in the Biographies of Ancient Writers. *Ancient Society*, 5, 1974, 231–275.
 Gwyn, W. G.: Cruel Nero: the Concept of the Tyrant and the Image of Nero in Western Political Thought. *History of Political Thought*, 12, 3, 1991, 421–455.
 Hahn I.: Claudius: az irodalmi hagyomány és a történelmi valóság. *Historia*, 1, 1979/16–17.
 Hanslik, R.: Poppaea Sabina. *Paulys Realencyclopädie* 22, Stuttgart, 1953, 85–91.
 Kienast, D.: *Römische Kaisertabelle*. Darmstadt, 1996.
 Kovács M.: *A politikai ellenzék Nero korában*. Budapest, 1981.
 Köves-Zulauf, Th.: Die Herrschaftsdauer der römischen Könige. *Acta Antiqua Hung.*, 30, 1982/84, 191–203.
 Lauza, D.: *Le tyran et son public*. Paris, 1997. - *Il tiranno e il suo pubblico*. Torino, 1977.
 Németh Gy.: *A zsarnokok utópiája*. Budapest, 1996.
 Pellizer, E.: Periandro di Corinto e il forno freddo. In: *Tradizione e innovazione nella cultura Greca da Omero all'età Ellenistica. Scritti in onore di Bruno Gentili*. A cura di R. Pretagostini. Roma, 1993, 801–811.
 Rubiés, J.-P.: Nero in Tacitus and Nero in Tacitism. Elsner, J.–J. Masters: *Reflections of Nero*. Chapel Hill–London, 1994, 29–47.
 Ürögdi Gy.: *Nero*. Budapest, 1977.
 Vernant, J.-P.: From Oedipus to Periander: Lameness, Tyranny, Incest in Legend and History. *Arethusa*, 15, 1982, 19–38.
 Warmington, B. H.: *Nero: Reality and Legend*. London, 1969.
 Waters, K. H.: Herodotus on tyrants and despots. *Historia ES*, 15, 1971.

Rövidítések:

- Dio Cass. – Cassius Dio
 Diog. Laert. – Diogenes Laertios
 ES – Einzelschrift
 Hérod. – Hérodotos
 HL – Hérakleidés Lembos (In: Németh Gy.: *Államéletrajzok*. Budapest, 1994)
 Plin. N. H. – Plinius: *Naturalis historia*
 Plut. – Plutarchos
 Suet. *Caes.* – Suetonius: Az isteni Iulius
 Suet. *Cal.* – Suetonius: Caligula
 Suet. *Claud.* – Suetonius: Claudius
 Suet. *Nero* – Suetonius: Nero
 Tac. *Ann.* – Tacitus: *Annales*
 Tac. *Hist.* – Tacitus: *Historiae*